

Коваленко І.В.

Студент ІV курсу ПНПУ імені В.Г. Короленка

Науковий керівник: доц. Коваленко О.В.

**ПРОБЛЕМА ТРАКТУВАННЯ ДАВНІХ РЕЛІГІЙНИХ ВІРУВАНЬ
(НА ПРИКЛАДІ ПОХОВАНЬ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ
СПІЛЬНОТИ)**

Від часу перших археологічних розкопок поховальних споруд і до нині вагомою залишається проблема ідентифікації сакральних релігійних уявлень носіїв різних археологічних культур. В той час як, інтерпретація археологічних джерел про побут, суспільне життя, соціальну стратифікацію, рівень продуктивності праці тощо, фактично, не викликає різночитань, виокремлення світоглядного підтексту поховань, для більш широкого аналізу релігійних вірувань є підставою гострих дискусій. Саме релігійні вірування є «каменем спотикання» в багатьох питаннях щодо опису давніх дописемних культур. Проблема ідентифікації релігійних вірувань носіїв археологічних культур доби бронзи була і є сферою інтересів багатьох вчених, серед яких В.М. Даниленко, Л.С. Клейн, В.Я. Кіяшко, А.С. Лапшин, С.Ж. Пустовалов, А.М. Смирнов, Д.Я. Телегін, Ю.А. Шилов, тощо. Особливостями археологічних пам'яток є тип поховання, сам спосіб захоронення, інвентар та орієнтація – те на основі чого виділяють особливості релігійних уявлень, також вони є характерними типологічними ознаками для виділення археологічної культури.

Розглянемо це на прикладі кількох поховань катакомбної культурно-історичної спільноти. Під час розкопок Спільної експедиції ПНПУ імені В.Г.Короленка та Полтавського краєзнавчого музею в с. Сторожове Полтавської області 2011 року було виявлене курган із специфічним типом захоронення. Курган було споруджено над дитячим похованням донецької катакомбної культури. Поряд із ним було влаштовано пусту яму, та вхід до глибокої катакомби-ходу, яка не містила поховань. По незначний час в кургані було здійснено ще два поховання підлітків цієї ж культури. Особливий стиль захоронення викликає багато запитань. Відомо що представники катакомбних культур мали ведичні релігійні уявлення, що чітко прослідковується в кастовій структурі суспільства (інгульський варіант катакомбної культури) та виявлених під час поховань молотоподібних кістяних булав (символ бога Вішну, що характерні для поховань полтавкінської культури, або у її наступниці – волго-донському варіанті катакомбної культури). Облаштування поховань досить подібне, з одного боку на жертвопринесення, так як воно є масовим та в певному порядку, з іншого на певну систему поховання, що має рідкісні аналоги (мал. 1.1) [2, с.73-75]. Спробуємо їх знайти.

Мал. 1.1

«Образ вищого сліду, на який ніхто не наважиться (поглянути), навіть крилаті птиці в польоті, був відображений в конструкції кургану біля села Скворцовка. Саме тут було здійснено три поховання, загальна орієнтація яких була у формі стопи. Вони були орієнтовані з південного заходу на північний схід: від заходу до сходу зимового річного Сонця. Показаний, очевидно, кінець старого і кульмінація нового року» [3, с.36]. Таку орієнтацію ми маємо і в кургані №22 Сторожівського могильника (мал. 1.2). Дана орієнтація є специфічною для поховань катакомбної культури донецького варіанту, її можна кваліфікувати як жертвовну пам'ятку. На думку С.Ж. Пустовалова катакомбна культура багато чого перейняла в ямної культури, тому дане поховання за його кваліфікацією належить до перехідного етапу поховань.

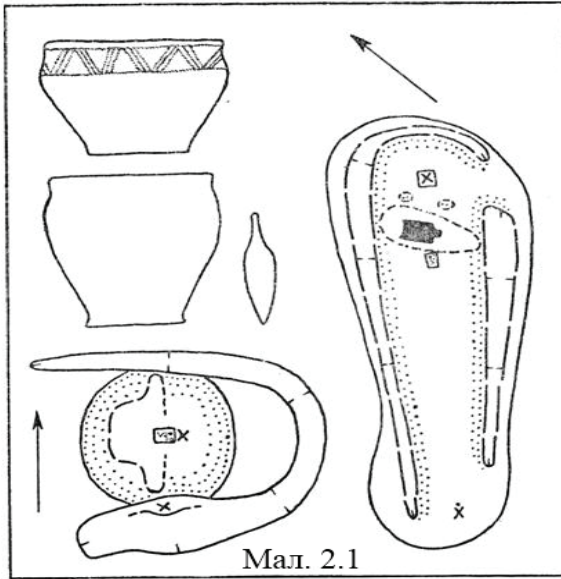
Мал. 1.2

У похованні біля Скорцовки до смерті старого року, на думку Ю.М. Шилова, приурочили жертвоприношення підлітка. Його розчленували, з обрубаних в суглобах кісток витягли мозок і замінили мулом, подібним використаному при спорудженні первинного насипу. Таким чином, зародок розташованого під нею божества втілений був в зростаючої людини, кістки якого після проведених операцій склали, надавши небіжчикові скорчене положення плоду в материнській утробі.

Єдине що різнить дані поховання це розміри та модельовані черепа у похованих, які повністю відсутні у похованні с. Скорцовки, але наявні в усіх дитячих похованнях Сторожівського курганного могильника [1]. Щодо моделювання черепів то можна виділити дві лінії даного явища: перша – це зміна форми самого черепа механічним шляхом за життя похованого та моделювання черепної коробки та очей за допомогою глини та вохри. Трактування даного явища неоднозначне. З одного боку це може служити своєрідним виявленням культу предків, з іншого – ознакою високого соціального статусу поховання. Третій варіант є альтернативною теорією, за якою моделювання черепа не є особливим показником високого соціального статусу померлого, так як зустрічається і у бідних похованнях Сторожівське поховання не багате на інвентар, але містило посудину та, вірогідно, посудину із черепа, а головне мало велику за обсягами катакомбу. Враховуючи кастову систему суспільного життя катакомбних племен можна припустити, що ці люди могли бути служителями культу.

Центральне поховання с. Скорцовки – дорослої людини, розташовувалося біля західного схилу насипу. Його похоронний інвентар – ніж, крижі вівці, один цілий і два розбитих горщика, вірогідно, відображав ідею звичайного (земного) існування. Третє, крайнє з північного сходу, поховання – напевне, жертвне. Воно являло собою рештки дорослої людини. Його обгорілі кістки були покладені в могилу

разом з чашоподібною посудиною, прикрашеним 18-лінійним закрученим завитком. Орнамент виконаний відбитками мотузки. Не виключено, що він символізував так званий цикл Метона (18,6 року), що використовувався для приведення у відповідність сонячного і місячного календарів. Сама ж посудина могла служити вмістилищем Соми - напою безсмертя, видобутого Вішну для Індри напередодні його бою з Врітроу.

Уздовж поховань вирили два рови, що передають обриси дубини і пастушої палиці з загнутим кінцем. Ці знаряддя порівнюють з ваджра Індри і палицею Вішну. І все це – рови, поховання, яйцеподібний насип – було перекрито курганом у вигляді 110-метрової стопи! Це слід Вішну-гіганта, відштовхнувшись від Землі в момент вознесення на небо. (мал. 2.1)

«На цей вищий слід Вішну завжди дивляться, приносять жертву, як на око, що простягнулося в небі!» (Рігведа, пер. А.Г. Кіфішина) [3, с.34-36].

Проте подібне тлумачення конструкцій курганів не визнається більшістю дослідників епохи бронзи. Причиною може бути формування провідних напрямів археологічних досліджень, де релігійні уявлення рідко студіюються, хоча до початку XX століття були широко поширені в археологічній публіцистиці. Це своєрідна атеїстична нота суспільно-політичної системи СРСР, відлуння якої дійшло і до нашого часу. Релігійний чинник є основним при створенні поховання оскільки загробне життя є частиною загального світогляду етносу. Звичайно дані відомості є неоднозначними, але вони несуть в собі різнобічність дослідження, критику традиційних підходів до трактування вірувань археологічних культур.

Примітки

- Мал. 1.1, 1.2 – Розкопки поховання кургану №22 Сторожівського могильника 2011р.
- Мал. 2.1 – Плани курганів та знахідок з них, публ. за [3, с. 35].

Список використаної літератури

1. Коваленко О.В., Луговий Р.С. Звіт про археологічні дослідження курганів біля с. Сторожове Чутівського району, Полтавської області у 2011 р. // ІА НАНУ. –Ф.е. – 154 арк.
2. Пустовалов С. Ж. Ингульская катакомбная культура и критерии выделения археологических культур. // Етнічна історія та культура населення Степу та Лісостепу Євразії" (від кам'яного віку по ранне середньовіччя: Матеріали міжнародної археологічної конференції. – Дніпропетровськ, – 1999, – с. 73-75.
3. *Шилов Ю. А.* Космические тайны курганов. – Москва : Молодая гвардия, 1990. – 272 с., илл.